

**Václav Cílek,
Viktor Mačura
a kolektiv**

DOKORÁN

Stromy mě znají jménem

**Kniha o přírodních
a léčivých zahradách**

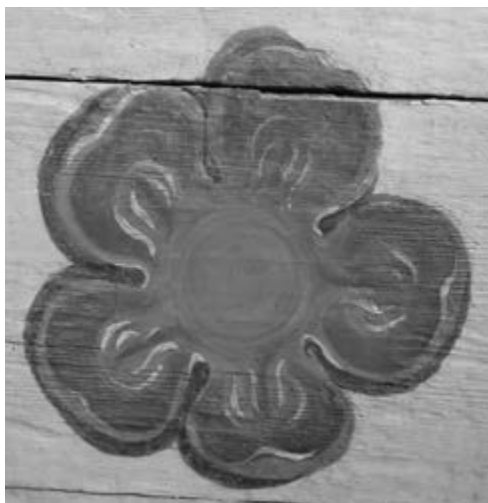
Viktor Mačura, Eva Mačurová, Zdeněk Buzek,
Mojmír Vlašín, Martina Hrnčířová, Václav Cílek,
Jana Bochníčková, Jindřiška Bumerlová,
Dana Křivánková, Žaneta Šišková, Vít Zavadil,
Ivo Dostál, Jiří Adamovič, Roman Kroufek,
Jiří Návara a kolektiv dm drogerie

Stromy mě znají jménem

**Kniha o přírodních
a léčivých zahradách**

DOKOŘÁN

Obálka: Přírodní zahrada v Mutišově
(foto J. Bochníčková).

Václav Cílek, Viktor Mačura a kolektiv

Stromy mě znají jménem

Kniha o přírodních a léčivých zahradách

Copyright © Jiří Adamovič, Jana Bochníčková, Jindřiška Bumerlová, Zdeněk Buzek, Václav Cílek, Ivo Dostál, Martina Hrnčířová, Dana Křivánková, Roman Kroufek, Viktor Mačura, Eva Mačurová, Jiří Návara, Žaneta Šišková, Mojmír Vlašín, Vít Zavadil, kolektiv dm drogerie 2021

Photography © Václav Cílek, Kristýna Cílková, Jana Bochníčková, Zdeněk Buzek, Ivo Dostál, Roman Kroufek, Dana Křivánková, Viktor Mačura, Eva Mačurová, Zdeněk Parkán, 2021

Illustrations © Karla Křenková, Zdeňka Sůvová, Karel Valter – dědicové, 2021

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být rozmnožována a rozšiřována jakýmkoli způsobem bez předchozího písemného svolení nakladatele.

Druhé vydání (první elektronické).

Odpovědná redaktorka Klára Soukupová.

Obálka (s použitím fotografie Jany Bochníčkové), grafická úprava, sazba a konverze do elektronické verze Michal Puhač.

Vydalo v roce 2021 nakladatelství Dokořán, s. r. o., Holečkova 9, Praha 5, dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz, jako svou 1111. publikaci (358. elektronická).

ISBN 978-80-7675-030-2

Obsah

ÚVOD Zahrada prince Charlese	13
ČÁST I. Stručné dějiny zahrad a přírodního myšlení	17
Neexistovala civilizace, která by nepotřebovala vytvářet zahradu (Eva Mačurová, Václav Cílek, Mojmir Vlašín)	19
Z dějin organického myšlení (Eva Mačurová, Václav Cílek, Mojmir Vlašín)	49
Na lovu s duchy – čínské a japonské zahrady (Václav Cílek)	75
ČÁST II. Jak se dělá přírodní zahrada?	89
Malý kousek krajiny (Eva Mačurová, Václav Cílek, Mojmir Vlašín)	91
Tradiční ovocné druhy a odrůdy v přírodní zahradě (Zdeněk Buzek)	113
Nikdo nezahradničí sám pro sebe: o ptačích sněmech a jezírkách pro žáby (Vít Zavadil)	131
ČÁST III. Příběhy přírodních zahrad	145
Příběh starého lomu: nechte tvořit přírodu (Viktor Mačura)	147
Venkovský příběh: zahrada plná života (Jana Bochníčková)	171
Příběh malé zahrady na Kamenné (Dana Křivánková)	179
Příběh botanické zahrady v Táboře (Jindřiška Bumerlová, Žaneta Šišková)	191
Příběh firemní zahrady: nic není nemožné aneb přírodní zahrada v centru velkoměsta (Kolektiv dm drogerie v Českých Budějovicích)	203
Červenka Mařenka aneb Náš život s přírodní zahradou (Ivo Dostál)	215
Příběh Boží zahrady u Stvolínek a jejího tvůrce Rudolfa Korba (Jiří Adamovič)	229
ČÁST IV. Léčivé zahrady, kameny, stromy	
a malý kousek nekonečna	233
Uzdravovat svět: psychologie zahrad (Martina Hrnčířová)	235
Léčivé a terapeutické zahrady (Václav Cílek)	267
Zahrady mateřských škol (Roman Kroufek)	283
Filozofie zahrad (Václav Cílek)	289
Planeta a já: zahrada v antropocénu (Václav Cílek)	293
Poděkování a ediční poznámka	301
Literatura	303
Barevná příloha	309

Tuto knihu věnujeme všem průkopníkům a zahradníkům přírodních, permakulturních, léčivých a školních zahrad. Prvním průkopníkem hnutí, které vedlo k našim přírodním zahradám, byl ve Stvolínkách na Českolipsku ještě na sklonku 19. století Rudolf Korb (1845–1925). Mnoho ze současných přírodě blízkých zahradníků roky vytrvale a nezištně zvelebují své i komunitní pozemky a vytváří základy nových vztahů k celému okolnímu prostředí. Za všechny jmenujme Helenu Vlašínovou (1953–2017). Byla tak skromná a obětavá, že se ztratila bez jakéhokoliv ocenění. Mnoho let přednášela na Mendelově univerzitě i různým sdružením o přírodních a permakulturních zahradách. Napsala knihu *Ždravá zahrada* (vydání 2006, 2013, 2014) a mnoho dalších příspěvků k této tematice. Organizovala pravidelná setkávání Přátel přírodních zahrad a podílela se na projektech Přírodní zahrady bez hranic.

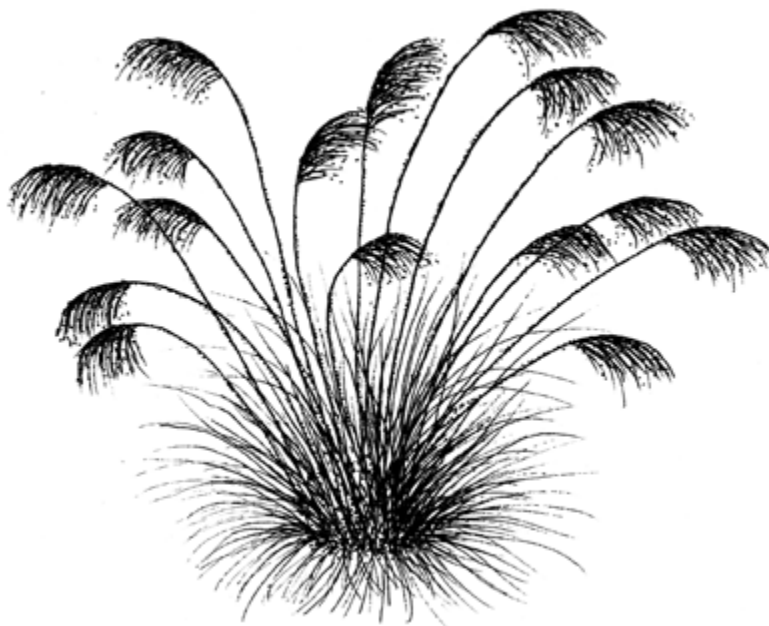
O ČEM JE TATO KNIHA?

Přírodní zahrady jsou zahrady, kde pěstujeme převážně místní stromy, keře, květiny či užitečné a léčivé rostliny, aniž bychom používali hnojiva a další cizí látky. Přírodní zahrady představují ten nejjednodušší, nejlacinější a obvykle na údržbu nejméně náročný druh pozemku. Zároveň jsou základem terapeutických a léčivých zahrad. Ty obvykle vycházejí z plánování zahrady založeného na důkazech získaných studiemi. Pohled z okna do zeleně zkracuje dobu pobytu v nemocnicích i množství předepsaných léků, zahrada sladuje náš vnitřní čas, stromy zlepšují činnost srdce. V kontaktu s hlínou a rostlinou odeznívají deprese.

Kniha se nejprve zabývá dějinami zahrad, a to právě z hlediska dobrého života prožitého v náročné době. Přírodní zahrady zároveň vnímáme jako soukromou rezervaci pro ptáky, motýly a obojživelníky. Necháváme se inspirovat čínskými či japonskými zahradami, ale také shrnujeme praktické zásady toho, jak by měly vypadat léčivé zahrady pro děti, nemocné rakovinou či starší lidi. Nevyhýbáme se otázkám psychologie a filozofie zahrad. Píšeme pro zahradníky, zahradní a krajinné architekty i pro přemýšlivé lidi s několika květináči. Nejvíc nás však zajímá, jak žít dobrý život.

Ústřední část knihy tvoří sedm příběhů českých přírodních zahrad – od revitalizace starého lomu po běžnou, venkovskou zahradu či první firemní přírodní zahradu u nás. Ale dá se jít ještě dál. Na povrchu Země můžeme rozlišit přírodní a vytvořené prostředí. Na souši již dnes převládají vytvořená prostředí, něco mezi

přírodou a kulturou, která se podobají zahradě. Zahrada se stává modelem a metaforou celého světa. Komunitní zahrady jsou místa, kde lidé vytvářejí společnost založenou na vzájemné důvěře. Dobrý zahradník má určité vlastnosti, které z něj mohou udělat architekta budoucího světa. Zahrada je lékem na politiku a podobně jako ona doprovází lidstvo tisíce let. Skromně se hlásíme k tomu, že se nám v této knize jedná ne o to, jak vypěstovat zdravější rajčata, ale o to, jak změnit svět.

Zahrada prince Charlese

Václav Cílek

... v jednom z přemnohých odstavců svého života jsem také vládl nad několika záhony mrkve a kapusty a salátu a kedlubny; činil jsem to zajisté z jakéhosi romantismu, chtěje si dopřát iluzi farmáře. V příslušné době se ukázalo, že musím denně schroupat sto dvacet ředkviček, protože je nikdo jiný v domě už nechtěl jíst; následujícího týdne jsem tonul v kapustě, načež přišly orgie v kedlubně, dokonce dřevnaté. Byly týdny, kdy jsem byl třikrát denně nucen žvýkat salát, aby se nemusel vyhodit. Nehodlám nijak kazit radost zelinářům; ale co si nadrobili, ať si snědí.

Karel Čapek: *Zahradníkův rok*,
kapitola „O zelinářích“

Zahrada je místo, kde se zahradničí. Základní způsob, jak poznat zahradu, je starat se o ni. Zahradník je člověk, který osobně pěstuje rostliny. Základní dobrota zahrad spočívá v jejich mnohotvárnosti. Můžeme zde sbírat potravu, obdivovat květiny, číst poezii, opíjet se či hovořit o všem možném. Zahrada má plot. České pojmenování je odvozeno od místa, které je ohrazené, a podobně i anglická slova *yard* či *garden* mají kořen ve starém základu „geard“, který označuje ohradu. Stejně tak i (původem perské) slovo ráj – *paradise* – je místo za nějakou zdí, aby tam Pánubohu nelezli nějakí vagabundi. Ohradu slyšíme i ve slově hrad nebo *gorod*. Hlavní vlastností zahrad je to, že jsou dobré. Zahradničení je jeden ze základních způsobů, jakým navozujeme vztah k přírodě. Je považováno za ctnost. Mnoho lidí má nepřesnou představu, že hlavní hodnota přírody spočívá v divočině, tedy

přírodě bez vlivu člověka, v prostředí, které samovolně vzniklo, zatímco zahrada představuje vytvořené prostředí (*built environment*).

Pierre Grimal na první stránce svého klasického díla *L'Art des Jardins* (1974) píše, že „neexistovala civilizace, která by neměla potřebu mít své zahrady. Protože nejsou to zahrady, které živí tu část naší bytosti, která v sobě obsahuje základní potřeby a rytmy života?“ Zahrada je násilí provozované na rostlinách a současně služba přírodě. Tato služba vytváří resilientní (odolný) ekosystém, který je schopen provozovat ekosystémové služby, jako je například produkce kyslíku či snižování hlukové zátěže. Sloužíme a je nám slouženo. V dobách hojnosti nám zahrada dává radost z květin, v dobách chudoby tatáž zahrada poskytuje potravu. Krása a jídlo jdou spolu ruku v ruce a podle okolností jedno převažuje nad druhým.

Tato kniha vznikla tak, že Viktor Mačura koupil na okraji Tábora starý lom a udělal z něj oceňovanou přírodní zahradu. Byl jsem u toho od samého začátku. Její příběh je popsán v této knize. O nějakých osm let později se ukázalo, že tvorba této zahrady nejenom proměnila rodinu pana Mačury, ale také stále se rozšiřující okruh lidí kolem něj. Vnímám jsem to jako jakési pokračování tábořského husitského hnutí mírovými prostředky. Měníme sebe, a proto měníme i svět. Místo mávání palcátem zasadíte dub. Pak jsem se začel do světové literatury a pochopil, že hnutí přírodních zahrad se po sto letech své existence stává součástí nově vznikajícího, „antropocenního“ vztahu ke světu. Je to něco tak nového, že většina lidí tyto aktivity považuje za zastaralé a pochybené.

Teprve při psaní této knihy jsem si uvědomil, že první přírodní zahradu jsem viděl koncem 90. let v usedlosti Highgrove v Gloucestershire, která patří princovi z Walesu, kterému říkáme princ Charles. Stručně řečeno jednalo se o návštěvu, kterou zorganizovali princovi architekti, se kterými jsme tehdy spolupracovali na revitalizaci Václavského náměstí. Už jsem to kdesi popsal, ale princ říkal, že v sobě cítí kapku krve svatého Václava, a jeho kolegyně nám vyprávěla, že jednou se princ vrátil tak unavený z rytí brambor, že usnul a skoro spadl pod stůl. Princ se učil hrát na harfu, a dokonce obnovil dávný úřad královského harfisty, který má pocházet z Walesu, opředeného legendami o králi Artuši. Jeden z jeho blízkých přátel se zmínil, že někteří lidé vidí v princovi vtělení krále Artuše a že lady Diana připomínala nevěrnou královnu Guineveru, ale to jsou jen místní zámecké drby. Kromě toho maluje příjemné, lehké realistické akvarely krajiny, zámečků a zahrad.

Architekti většinou nesnáší jeho názor, že architektura je věc tak závažná, že by neměla být ponechána jen v rukách architektů, a něco podobného by nejspíš šlo říct i o zahradách. Zahrady v Highgrove jsou rozsáhlé a obsahují v sobě prvky francouzských i orientálních zahrad. Tehdy mě nejvíc udivila snaha obnovit květnaté louky dokonce se vstavači a rekonstruovat kus běžné anglické předindustriální krajiny. Princ se svým zahradám a organickému zemědělství věnuje od roku 1980. Chápe to jako součást úsilí, které popisuje jako „jeden, velmi malý pokus uzdravit očividně krátkozraké poškození půdy, krajiny a našich duší“. Napsal, že „sice se to některým nemusí líbit a jiní mohou považovat mé (zahradní) úsilí za činnost, která nepatří do skutečného světa, nebo ji brát jako nákladný odpustek. Ať už to je, jak chce, tak moje setrvalá naděje je, že ti, kdo navštíví tuto zahradu, zde naleznou něco, co je bude inspirovat, fascinovat nebo jim přinese klid.“

Uvádím zde tento příklad královské přírodní zahrady – lépe řečeno přírodní části složené zahrady –, aby i ve skeptickém českém prostředí bylo jasné, že se nejedná o nějakou povrchní, nedávno objevenou zálibu, ale o záležitost, které nejspíš bude patřit kus budoucnosti.

Tato kniha je rozdělena do čtyř částí. V první části se seznamujeme s koncepcí přírodní zahrady, jak se vyvíjela v proudu dějin, a způsobům, jak ji vytvořit. V druhé části podává skupina autorů návod, jak vytvořit přírodní zahradu tak, aby sloužila nám i přírodě. Ve třetí části najdete příběhy sedmi různých přírodních zahrad, a to včetně revitalizace starého lomu či snahy vytvořit firemní přírodní zahradu uprostřed Českých Budějovic. V poslední části knihy rozšiřujeme koncepci přírodní zahrady na vztah k přírodě, zahradám a obecně k vytvářeným stanovištím v antropocénu. Jedná se zde i o další možné zahradní formy, jako jsou léčivé či terapeutické zahrady. Slovo zahrada zde už nabývá významu vytvořeného prostředí. Vytvořeným prostředím dříve bývalo okolí sídel, dnes to je většina planety. Od několika záhonů se zeleninou a bylinkami jsme se tak posunuli ke krajinotvorbě, ale i psychologii a sociologii téměř planetárního měřítka.

Začínáme však malým rozměrem české přírodní zahrady, jakou na svém pozemku buduje jeden zapálený zahradník, někdy i jeho rodina či sdružení, které se touto činností zabývá. Bezprostředním cílem je vytvořit síť přírodních a léčivých zahrad, kam pro praktické poučení mohou chodit školy a pro klid duše všichni ostatní. Nemohli jsme se však vyhnout i velkým zahradním celkům, jako je Eden Project, který ročně navštěvuje víc než

milion návštěvníků. Podobně jako zahrady a zahrádky i obrázky v této knize představují směsici malého i velkého, naivního i profesionálního umění, které spojuje obdiv ke stromům, bylinám a ptákům.

Viktor Mačura, iniciátor této knihy a zastánce zásady, že prostřednictvím zahrad měníme sebe, a tím pádem svět, mne požádal o pomoc při jejím editování. Shromáždil příspěvky, které jsem za pomoci dalších autorů, zejména Mojžíra Vlašína, doplnil dalšími poznatky. Nepovažuji se za praktického zahradníka, byť se o naši roky zanedbanou zahradu nepříliš intenzivně starám, takže se v závěrečné části knihy věnuji spíše přesahům směrem k filozofii a psychologii zahradního a přírodního prostředí a k umění. Doufám přitom, že textem občas probleskne i malý kousek věčnosti.